

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3619>

ATINALI SOLON VE ARISTOTELES'TE ORTA-OLMA VE ADALET*

MEAN AND JUSTICE IN ATHENIAN SOLON AND ARISTOTLE

Serdar SAKINMAZ**

Önder BİLGİN***

Öz

Atinalı Solon M.Ö. 640-560 yılları arasında yaşamış devlet adamı ve şairdir. Çağında yaşanan sınıfsal kavgaları sonlandırmak için arabulucu olarak Atina Arkhonluğuna getirilmiştir. Atina'da süregelen iki uç sosyo-ekonomik sınıf ile yeni yükselen tüccar sınıfının birbiriyle çatışmasını ve yaşanan iktidar darbesi girişimlerini önleyip barış sağlaması için sınırsız yetkilerle donatılmış, bu amaçla yeni yasalar yapması için görevlendirilmiştir. Çağın değişen şartlarıyla farklı sınıfların talep ve değerlerini tarafsız bir şekilde gözlemlemiş, yasalarını herkesi memnun etmeye yönelik yapmıştır. Şiirlerinde ölçülülük, adaleti, erdemi ve bilgeliği övmüş, Atina halkının yaşama tarzı ve ahlaki tercihlerindeki aşırılıkları eleştirmiştir. Köleliği kaldırarak yurttaşlık sıfatını tabana yaymış, aristokrasi-demokrasi dengesini kurmaya çalışmıştır. Yasaların içeriklerini halkın tutumlarını dengeleyecek şekilde hazırlamış, Atina'ya adil bir anayasa sunmuştur.

Aristoteles (M.Ö.384-322), insanı ruh ve bedenden oluşmuş bileşik bir varlık olarak ele almış, onun ruhundaki akıllı yanın izinden giderek erdemlere ve bir etkinlik tarzı olarak mutluluğa nasıl ulaşabileceğinin analizini yapmıştır. İnsanın doğası gereği akıllı bir varlık olmasının yanı sıra politik olması da onun başkalarıyla birlikte yaşamasını gerekli kılar. Bu ayırt edici özellik dolayısıyla insanın en temel erdemini adalet olarak belirler. Bu erdem hem insanın hem de devletin yapısında bulunmalıdır. Böylece süreklilik ve mutluluk sağlanabilir. Adalet aynı zamanda yasalarda ve anayasada bulunmalıdır. Eşitler arasında eşit pay, eşit olmayanlar arasında eşit olmayan pay ilkesini göz önünde bulunduran adalet, devlette de kimlerin eşit olacağına karar verilmesiyle ya da hangi anayasanın yürürlükte kalacağıyla ilgili olarak değişime uğrar. Anayasanın uygulanabilme kriteri bağlı olduğu toplumun huy, tutum ve alışkanlıklarıyla uyumlu olmasında yatar. En iyi anayasa ise, orta huylara sahip olan erdemli kişilerin yönetiminde olduğu devlette ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Solon, Aristoteles, Ethos, Polis, Nomos, Adalet, Mesotes, Moira, Eudaimonia.

Abstract

Athenian Solon who lived between BC 640-560 was statesman and poet. In order to end the class fights in his age, he was appointed as the mediator to Archont of Athens. Solon was equipped with unlimited powers to prevent the clash between the two extreme socio- economic classes in Athens and the newly emerging merchant class, peace coup attempts and ensure peace. For this purpose, he was assigned to make new laws. He has objectively observed the demands and values of different classes under the changing conditions of the age, and has made its laws aiming to please everyone. In his poems he praised moderation, justice, virtue and wisdom, and criticized the extremes of the life style and moral preferences of the people of Athens. By abolishing slavery, he spread the title of citizenship to the grassroots and tried to balance the aristocracy-democracy. He prepared the contents of the laws in a way to balance the attitudes of the people and presented a fair constitution to Athens.

Aristotle (388-322 BC) handled human beings as a compound entity who consisting of spirit and body, and he analyzed how to achieve virtues and happiness as an activity style by following the footsteps of smart side of human being's soul. In addition to being a smart being by nature, being political requires human being to live with others. Therefore, this distinguishing feature determines justice as the most basic virtue of human. This virtue must exist in the structure of both the human and the state. Thus, continuity and happiness can be achieved. Justice should also be in laws and the constitution. Justice which taking into account the principle of equal

* Bu makale, Serdar Sakınmaz tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Önder Bilgin'in danışmanlığında, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında "Atina'lı Solon ve Aristoteles'in Yasa ve Adalet Anlayışı" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden bazı değişiklik ve değerlendirmeler eklenerek üretilmiştir.

** Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi ABD, serdarsakinmaz@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi ABD, obilgin@akdeniz.edu.tr

share among equals, and unequal share among unequal, changes with regard to deciding who will be equal in the state or which constitution will remain in force. The criterion for the implementation of the constitution is that it is incompatible with the characters, attitudes and habits of the society to which it is bound. The best constitution will emerge in the state where virtuous individuals with moderate character a governed.

Keywords: Solon, Atistoteles, Ethos, Polis, Nomos, Justice, Mesotes, Moira, Eudaimonia.

Giriş

Atinalı Solon (M.Ö. 640-560) Atina'nın ileri gelen devlet adamlarından biridir. Atina'nın 7. Yüzyılda içine düştüğü siyasal problemleri çözmesi için görevlendirilmiştir. Sınıf çatışmalarının sosyo-ekonomik kökenlerini tahayyül ederek soylu sınıfın elinde tuttuğu hukuki ayrıcalıkları törpülemiştir. Zamanındaki temel iki sınıfı ortada buluşturacak kimi düzenlemeler yapmış, bunları yazıya dökerek Polis'in önemli noktalarında tabelalara işletmiştir. Soylu aristokratlar ile kalabalık alt sınıfların aşırı isteklerini kabul etmeyip bir taraf tutmamış; bir sınıfın diğeri karşısında üstün olmasını engelleyerek devleti hukukun sınırları içinde tutmaya çalışmıştır. Bu çabalarını kendi yazdığı şiirler vasıtasıyla topluma aktarmış, böylece siyasal hedeflerine daha kolay ulaşmayı hedeflemiştir. Adaleti bir denge olarak gören Solon, bilge kimliğini de ön plana çıkartarak aşırı istek ve onursuz davranışları edebi dili ile yermiş, orta ve erdemli davranışları ise düşmanı olsa da övmüştür.

Aristoteles (M.Ö.384-322) insanı "akla sahip olması" dolayısıyla hayvanlardan, "politik bir varlık olması" dolayısıyla da Tanrı'dan ve tanrısal işlerden ayrı bir tür olarak tanımlar. İnsanın kendini gerçekleştirebilmesi bilgi, erdem, akıl gibi doğuştan getirdiği potansiyelleri açığa çıkarmasıyla mümkün görünmektedir. Ancak insan aynı zamanda sınırlı bir varlıktır. Bu sınırı ise birlikte olduğu insanlarla kurduğu ortaklıklar yardımıyla aşacaktır. Politik olmayı bir huy ve alışkanlık meselesi olarak gören Aristoteles, bu huyların orta-olanın seçilmesiyle ortaya çıkan erdemlerden oluşması gerektiğini belirtir. Çünkü erdemli huylara sahip topluluklarda kurulan ortaklıklar daha işlevsel ve uzun erimli olacak; insanın kendini gerçekleştirmesi ve mutlu olması yolundaki engellerle daha kolay baş edebilecektir. Toplumsal olması sebebiyle adalet erdemine özel bir yer ayıran Aristoteles, adaleti bireysel ilişkiler göz önünde tutulduğunda "eşitler arasında eşit pay, eşit olmayanlar arasında eşit olmayan pay" ilkesi olarak tanımlarken devlet düzleminde kimlerin eşit sayılacağı ve hangi anayasanın yürürlükte kalacağı gibi politik eylemliliğin bir izdüşümü olarak inceler. Hem ekonomik hem de sosyal olarak orta-olmayı erdemlin "orta huy" olarak belirlenmesiyle ilişkilendiren Aristoteles, en iyi anayasaya sahip en iyi toplum diye nitelendirdiği devletini aşırılıklardan kaçma üzerine kurar.

1. Atina'lı Solon

Atina'da 7. ve 6. Yüzyıllarda yaşanan sosyal ve ekonomik kargaşaya çözüm bulmak için bir araya gelen soylular, Drakon'u Arkhon olarak atamışlardır. Son derece ağır cezalara sahip bir hukuki sistemi uygulayan Drakon Atina'daki sorunları daha da derinleştirmiştir. Yasalarını yazıya geçirmesiyle önemli bir adım atmış olsa da borç köleliğini ve hemen her suçta ölüm cezası uygulanmasını öngören Drakon, Atina'nın sosyal sınıfları arasındaki uçurumu genişletmekten başka bir gelişme sunmamıştır. Bunun üzerine darbe ve devrim girişimlerinden de korkan soylular, sınıflar arasında arabuluculuk görevi yapabilecek, bilge ve hukuki bilgiye sahip birini Arkhon yapmak istemişler; Atinalı Yedi Bilge'den biri olan Solon'u M.Ö. 594 yılında Arkhon ilan etmişlerdir.

Solon, iki uç grubun birinden bir Tiran çıkıp diğeri grubu yok etmesini, kısacası bir iç savaşı engellemek için yasalarını bir denge politikasını göz önünde tutarak hazırlamıştır. İki uç grubun dışında bir de orta sınıf belirlemiştir. Bu sınıf Polis'in artan ticari hacminden pay alan bu üretici kesim zenginliklerinin karşılığı olarak siyasal ve hukuksal haklardan faydalanmak istemişlerdir. Yunan coğrafyasındaki aşağı yukarı bütün Polis'lerde benzer ekonomik ve siyasal gelişmeler yaşandığı için, aşağı sınıflar ile orta sınıflar birçok kentte anlaşma yoluna gitmiş; içlerinden bir önder seçip oligarşiye karşı sivil darbeler yoluyla iktidarı ele geçirmiştir*. Oligarşilerden demokrasiye geçişte, geçici bir ara yönetim biçimi olan Tiranlık (Mansel,1999,179) soyluların iktidardan indirilmesini ve zenginliğin daha adil bölüşülmesini amaçlar. Tiranlık yönetimleri daha çok halkın (demos) gücünü arkasına almış zanaatkar ya da deniz ticareti yapanlardan meydana gelir. Bu yüzden 650 ile 550 yılları arasındaki döneme "Tiranlar Çağı" denilir. Aşağı sınıfların devrimci potansiyeli ile orta sınıfın onlara önderlik edebilme yeteneğini iyi gözlemleyen Atina aristokrasisi, Solon'u diğeri grupların kabul edebileceği en mantıklı yönetici olarak tayin ederler (Şenel,

* Miletos'da Thrasybulos, Samos'da Polykrates, Korinthos'da Kypselos ve sonrasında oğlu Periandros, Sikyon'da Ortogoras Ailesi, Atina'da Kylon ve sonrasında Pesistratos darbe denemeleri ve Megara'da Teagenes (Şenel, 1970, 104) bu dönemin Tiranlarına birer örnektir.

1970:115). Solon iyi soylu olarak aristokratların, ticaret erbabı olarak orta sınıfın ve nihayetinde şiirlerinde ve davranışlarında sergilediği adalet vurgusu dolayısıyla aşağı sınıfların gözünde “bizden” imgesini yeşertecek tek kişidir. Kendisi de bunun farkında olarak düzenlemelerini orta-olmaya göre yapmıştır. Yasalarını ve düzenlemelerini çağının etkin sınıfı olan orta sınıfın gelişip güçlenmesi güdüsüyle gerçekleştirmiştir. Bu yüzden hem sosyal hem siyasal hem de ekonomik yaşamı ilgilendiren yasaların her biri bu sosyo-politik unsurun etkisindedir.

Solon’un yasaları bir idea, bir erek veya bilgeliğin elinden çıkmış hassas bir terazidir. Onun bu konuda en güvendiği yer, yine halkın değerleri veya diğer bir tabirle çoğunluğun bilincindeki adalet vurgusudur. Adalet bir tanrıça (*dike*) olarak eninde sonunda yerini bulacak olan ereksel bir öğedir. Dike ise türlü zorluklar ve trajik öykülerle bezenmiş mitoslarda sonunda hep haklı çıkan olduğu için, tragedyalarda dengeyi sağlayan, anlaşmazlıkları akılcı (*logos*) bir tarzda gideren ve sonunda rahatlama ve arınma (*katharsis*) sağlayan bir Tanrıça’dır. Yasalarının dayanağı olarak *Dike*’yi göstermesi, onun bir doğal hukuk düşüncesine de önderlik ettiğini gösterir:

“Servet yığıyorlar haksızlık işleyerek
Ne Tanrı ne de Devlet malı tanıyorlar.
Her biri başka yerde çalıp çırpıyor
Adalet Tanrıçasının (*dike*) kutsal buyruklarına yer yok
Fakat sustuğuna bakmayın:
Geçmiştekileri, gelecektekileri bilir
Saati çalınca da muhakkak gelir cezalandırır” (Solon, 1945, 7).

Solon 594 yılında ilk olarak kan davasının cezası haricindeki bütün Drakon yasalarını yürürlükten kaldırır. Böylece yasa koyucu olarak yapması gerekenleri yapacak inisiyatifin kendi elinde olduğunu beyan etmiş olur. Hiç vakit kaybetmeden toprakla uğraşan bir çok köylünün bir şekilde içine düştüğü borç köleliğini kaldırarak alt sınıflara verdiği sözü tutar.

Solon hem borç yüklerini halkın omzundan tamamen almış, hem de bundan sonra insan bedeninin borç karşılığı güvence olarak verilmesini yasaklamıştır. Yurttaşı devletin temel ögesi olarak görmesi, devletin onurlu olması için yurttaşın da onurlu olmasını gerektirdiği için bütün yurttaşların özgür olmalarını zorunlu kılar. Solon da bu onuru bütün yurttaşlara geri vermiş, borç yükü dolayısıyla Atina’dan kaçan bütün yurttaşlara da af çıkarıp kentlerine dönmelerini sağlamıştır.

Sadece yurttaşların değil, toprağın da özgürleşmesini sağlamıştır. Solon’dan önce borç yüzünden el konulan topraklara ipotek taşları (*horoi*) konulur, *Hektemoroi* sınıfına ait kişiler borçlarını ödeyene kadar bu taşlar dikili kalırdı. Bir zaman sonra ipotek taşları hemen hemen bütün tarlaların bir köşesinde durur olmuştur. Herhangi bir üretim üzerinden (yurttaşlardan) haraç alınmasına son vermiş, borçların göstergesi olan toprağı işaretleyen taşları söküp atmıştır. Bu düzenlemeyi yönetime katılımın daha geniş bir vatandaş sınıfına açılması izlemiştir (Freeman, 2003, 153). Solon bu durumu şairane duygularla aktarır:

“Ulu anası yavuz Kara Toprak şahidim olacak
Ben onun vücuduna saplanmış sayısız
Borç-taşlarını söküp çıkardım.
Önce köleydi, şimdi hürdür” (Solon, 1945, 15).

Solon her ne kadar demokrasinin temellerini atmışsa da, 7. ve 6. Yüzyıllarda köle emeğine dayanan bir ekonominin varlığını kabul etmiş; çağının gerçeklerinin dışına çıkmamıştır. Özgürlüğüne kavuşanlar normal şartlarda zaten yurttaş olan kimselerdir. Sikkenin icadı ile birlikte ticaret sadece Eupatridlerin değil, tarımsal aletlere sahip olanların da zenginleşmesini sağlamıştır. Yani halkın da bir bölümü kendini ekonomik bakımdan soyluların yanında görür. Bununla birlikte ticarete girebilecek kapasitede büyükçe bir yığın vardır ki bunlar Eupatridlerin kurduğu düzende köleleşmeye mahkum olmuştur. Gelgelelim Solon, kendi halkını özgürlüğüne kavuşturmuş, ancak köle ticaretine de büyük önem verip Ege adalarından köleler getirmeyi bir ticari başarı olarak görmüştür. (Bonnard, 2004, 133)

Yargı gücü, halkın (*demos*) gücü (*kratos*) bağlamında dengelenmiş ve toplumun normları (*ethos*) demokrasinin gelişimi sayesinde Yunan siyasal hayatı içinde belirleyici olmaya başlamıştır. Halk mahkemelerinde söz almak artık bir yurttaşlık hakkından ziyade yurttaşlık vazifesine döndüğü için antik demokrasinin kurucu kavramları da bir bir ortaya çıkmaya başlamıştır. Demokrasiye içkin olan bu kavramlar özellikle 5. ve 4. Yüzyılda kamusal yaşantının hakim diline egemen olsa da bunun kökeninde Solon’un getirdiği denge politikaları; halkın dolaylı şekilde yönetime katılımı vardır. Solon, düzenlemelerindeki ince ayrıntılar vasıtasıyla bir tür eşitsizlikler bileşeni olan *Demos’a* ilişkin tartışmaları eşitlik düzeyinde yeniden kurgulanmasının önünü açmıştır.

Atina yurttaşlığı soya değil mülkiyete tabi tutulmuştur. Bununla devletin ekonomik kalkınmasına fayda sağlayanların siyasal haklara sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca toprak sahibi yurttaş, babası

fakirleşip toprağını kaybetse bile yurttaşlığın oğullarına miras kalabilmesinin yolu açılmıştır. Bu yasanın sebebi, toprak mülkiyetinin yurttaşlık karşısında azınlık bir grubun eline geçip oy gücünün halktan alınmasını engellemektir (Bauer, 2018, 545). Böylece yurttaşlık mülkiyete bağlı kılınca da mülkiyetten daha değerli bir konuma yükselmiş bulunur.

Sparta *Polis'inin* iyi yasalara sahip olması, Yunan coğrafyasında Sparta'nın iyi bir düzene sahip olduğu yolunda haklı bir algı oluşturmuştur (Freeman, 2003, 147). Dolayısıyla Yunanlılar için iyi yasa söylemi kamusal anlamda bir tür özlemi de dile getirmek için kullanılır. Solon, (Solon, 1945, 7) *Eunomia* kavramını iyi düzen olarak kullanır: Kötü yasaların sağladığı düzen felaketler getirecekken iyi yasaların sağladığı düzen (*eunomia*) her şeyi düzenler, sertliğin şiddetini azaltır, felaket çiçeklerini (karışıklıkları) önceden kurutur, öfkeyi bastırır, adaletsizliği önler, son ve en önemlisi de "ikiliği" kaldırır. İkilik, kamu düzeninin sağlanamadığı bir tür kaosu kodlarken teklik ise harmonik düzeni (*kosmos*) kodlar. Böylece temel siyasal hedef olan *Eunomia*, bir yandan yasalarca temsil edilirken bir yandan yurttaşların ona bağlı kalmasını, ona uygun eylemde bulunmasını gerektirir (Blok ve Lardinois, 2006, 81). Solon için iyi yönetim (*eunomia*), dengeli yasaların formunu (*eidōs*), erdemli yurttaşların ise içeriğini (*hyle*) verdiği birleşimin bir sonucudur. Yalnızca bu ikisinin harmonisi iyi bir düzenin habercisi olabilir. Artık hem Atina'da, hem de ondan sonra gelen devletlerde (dolayısıyla günümüzde) siyasal tartışmalar bu ikisinin harmonik birliğinden çok gerilimi üzerinden ilerlemektedir. Yine de böylesi bir harmoniyi amaçlamayan hiçbir siyasal fikir, çağın adlandırmasıyla ideoloji, kendisine insanların zihinlerinde yer bulamayacaktır. Çünkü yasa ile yaşam arasında harmoni aramayan bir düzen arayışı baştan kendisi ile çelişecektir. Solon'un siyasal rejiminin ve yasalarla amaçladığı *Eunomia'nın* farklı (düşman) sınıflara ait yurttaşlarca iyimser karşılanmasının altında yatan sebep budur. O, hem yasalarında kendini temsil etmiş, hem de kendi hayatını, yazdığı yasalar gibi denge ve esenlik içinde sürdürmüştür. Bilge-filozof olarak bir yasa yapıcının görevini tam anlamıyla yerine getirmeye gayret etmiştir. Bu konuda başka bir şiirinde ise şöyle der:

"Bütün işleri kanun gücüyle
Hakla zoru birleştirerek yaptım
Nasıl söz vermişsem sonuna kadar öylece yürüdüm
Fakir zengin için bir yolda kanunlar yazıp
Herkesin hakkını doğru olarak gösterdim" (Solon, 1945, 15).

Şiirden de görülebildiği gibi farklı sınıflar için "bir yolda" olmayı yani ortaklığı (*koinonia*) amaçlayan yasalar yazılması, demokrasinin *İsonomia* ilkesinin bir gereğidir. Yaptığı her işin hesabını kanunlar üzerinden vermeye çabalayan Solon, aynı zamanda bir devlet geleneği de oluşturmak ister. Çünkü, yalnızca bir devletin sürekliliği vardır. Yasalar süreklilik içinde oturacak, ekonomik, sosyal ve siyasal haklar birbirlerini destekleyecek, halk da yasaların kendileri için doğru olduğunu anlayarak onlarla pragmatik bağları dolayısıyla kabullenecektir. Elbette bu anlayış fazlaca iyimserdir; bütün yurttaşların akli ile hareket ettiği varsayımına dayanır. Ancak Solon ve daha sonra gelen birçok yasa koyucu ve filozof bu iyimserlik üzerinden devletin varlığını savunacaktır. Bunların başında da Platon ve Aristoteles gelmektedir.

Solon, böylelikle ilk defa Drakon zamanında getirilen bu bölümlemeden sonra yurttaş kavramına halk nezdinde olumlu anlamda büyük bir katkı sağlamıştır. Çünkü yurttaşlık ünvanı daha önce siyasi haklar silahlarını ve savaş donanımlarını kendi olanaklarıyla sağlayabilen kişilere verilmiştir (Aristoteles, 2016, 7). Böylece *Thetes* sınıfı için bir ayakbağı ve zaman kaybı olan meclis görevleri bir anlam ifade etmeye başlamıştır.

Aristoteles'in (1998, 23) aktardığına göre Solon'un devlet düzenine getirdiği en önemli üç değişiklik şunlardır: İlki ve en önemlisi borç köleliğinin (*seisakhteia*) kaldırılması ve yasaklanması, başkaları haksızlığa uğradığında herkesin onu savunabilmesinin önünün açılması ve son olarak bir yöneticinin aldığı karar karşısında her hangi bir yurttaşın yargıya başvurabilmesidir. Bunun halkın (*demōs*) gücünün (*kratos*) artırılması manasına geldiği açıktır. Çünkü meclis ve mahkemede çoğunlukta olan halk, devleti de elinde bulundurma hakkına sahip olmuştur. Anlaşmazlıkların bir çoğu sonunda meclis jürisine gelmiştir. Yurttaşlar, dilediği takdirde, davalarının halk meclislerinde görüşülmesini talep edebilir; böylece kararın bir sınıfın çıkarları doğrultusunda alınmasını engelleyebilmişlerdir. Solon, Lidya kralı Kroisos'a yazdığı bir mektubunda da, demokratik bir düzende yaşamının her şeyden daha önemli olduğunu, herkesin eşitlik ve adaletten yararlandığı bir yaşamın da kendisi için hoş olduğunu söyler (Laertios, 2007, 36).

Aile hukukunda erkeğin reis olması hakkı korunarak değişen yasalara gelecek tepkilerin azaltılmak istendiği açıktır. Solon burada da bir dengelemeye giderek, ataerkil aile sistemini eski, anaerkil yasaların kimi uygulamalarıyla yumuşatmış, kadına yeniden kamusal yaşamda küçük de olsa rol vermiş, bunu da yasaların kimi yerlerinde yazıya geçirmiştir. Aile hukukunun son kırıntıları da böylelikle yok olmaya başlamıştır. Ancak *Moirā* yerine söylem iktidarını ele geçiren *Nomos*, hiçbir zaman anaerkil yasaların baskın olduğu bir düzene kapılarını açmamıştır. Yasalardan anlaşıldığı kadar da, Solon'un böyle bir niyeti yoktur.

Çünkü özel mülkiyetin yayılması için uğraşan Solon, toprağın yani mülkiyetin doğrudan tüm *Demos'a* pay edildiği (*moira*) düzeni gerçekçi ve uygulanabilir görmemiş, onun birkaç kişinin (*oligarkia*) elinde zorla (*ananke*) tutulmasını da hakça bulmamıştır. Öyleyse *Nomos'a* bağlı bir *Polis* düzeni, hem gerçekçi hem de hakça olmak bakımından gerekli koşulların akıl (*logos*) tarafından tahlili yapılarak bir dağıtımı gerçekleştirilecektir. Hakça paylaşım ise uç tercihlerden kaçınmayı ilke edinmiş sağın bir akıl tarafından ortaya çıkarılabilecektir.

Solon, adaletin farklı anlam ve ölçütlerine olanak tanıyan mülkiyet[†] üzerinden ortaya çıkmış kimi kavramları, zenginliğin ve onurun dengeli bir ölçüt sağlaması için kullanacaktır. Solon, bu işlemi doğa (*physis*) gereği olarak ereksel (teleolojik) bir tarzda gerçekleşeceğini “Bilginin görünmez ölçüsünü bulmak güçtür, fakat her şeyin sonu ona varır” (Solon, 1945, 11) sözü ile aktarır. Yasanın koşulları belirlemesi yerine koşulların yasayı belirlemesi için mevcudun tahlilini yapmak, onu artık bir bilgi konusu yapmayı da gerekli kılar. Bundan dolayı filozoflar dünyayı veya aynı anlamda varlığı bir bilgi konusu (epistemoloji) yaparak onu mitik karakterinden arındırmış, böylece insan aklı ölçütler konusunda Tanrıların dediklerini zamanla önemsiz hale getirip kendilerinin sözlerini hakikat (*aletheia*) sayabilmişlerdir. Kendi de Yedi Bilge'den biri olan Solon'un açtığı küçük ama önemli çığır, döneminde ve bölgesinde yeşeren bilgelik sevgisinin (*philosophia*) Atina topraklarına taşınmasının en önemli öncüllerinden biri olmuştur.

İki değer alanı içindeki dengeyi sağlayabilmek için, *Nomos'u Thesmoi* ile; *Thesmoi'yi* ise *Nomos* ile dengelediği hem şiirlerinde hem de yasalarında açığa çıkar. Örneğin yazılı yasaları için, “Önce Kronosoglu Zeus'a yalvaralım: bu kanunlara hayırlı tesir, iyi ün versin” (Solon, 1945, 17) derken iki tür yasayı aynı potada eritebildiği gözlemlenmektedir. Hatta denilebilir ki, bir tür yasanın yerine iki tür yasanın da duruma elverişli taraflarını kullanarak halkın yasalara olan ilgisini kuvvetlendirme amacını gütmüştür. Solon, yasalarını halihazırda yazılı olmasına rağmen (kendisi de yasalarından başta *Thesmoi* diye bahsetmiştir) onları halkın değerlerinden uzak tutmamış, farklı değer alanları arasındaki dengeyi *Nomos-Thesmoi* dengesi üzerinden kurmaya çabalamıştır. Bunun bir yandan Solon'un entelektüel başarısı olmasının yanı sıra, tarihsel gerçekleri de göz önüne aldığını görmekteyiz. Orta-olanı yani Mesotes'i ilke kabul eden Solon, tarihteki aşırı radikal seçimlerin getirdiği felaketleri şiirlerinde incelikle işler. Orta-olan ise ortaya çıkardığı ılımlılıkla düşmanlığı, sertliği, kavgaları bastırma gücünü taşımaktadır. Gücün adaleti sağlayacağı yolundaki eski düşünceleri geride bırakan Solon, adaletin kendi içinde her şeyden daha güçlü olduğuna inanır. Bu fikirleri onu bir yandan politik bir figür olarak Atina önderi yaparken bir yandan da orta-olandan değil uçlardan nemalanan aristokrat ve aşırı demokrat liderlerin hedefi haline getirmiştir.

Atina, oligarşi döneminde kendi çıkarlarını *Thesmoi* ile, yani yazılı olmayan, Tanrısal olduğu izlenimi verdirilen buyruklar ile yönetilmiştir. Sonuç olarak, bu yasalar belli bir grubun çıkarlarını maksimize ederken halkın haklarını kötürümleştirmiş; onları köleleştirmiştir. Buna çözüm olarak ortaya çıkan Drakon yasaları yazılı ve nettir. Oysa onlar da halkın değerlerine göre değil; en ağır cezanın caydırıcı olacağı yönündeki hatalı bir öngörünün ürünleridir. Ancak, kent içi karışıklığın azalması şöyle dursun, ayaklanmalar artmaya başlamıştır. İşte Solon, yasalarını hem halkın değerlerini gözeterek hem de yazılı olmasına önem vererek herkesin ve her değer yargısına sahip grubun eşit hakka (*isonomia*) sahip olduğu yasaları tasarlar. Böylesi bir süreç, Solon'un doğru gözlemlerinin ve yerinde değişikliklerinin uygulanmaya konmasıyla aşılmıştır. Zaten onun, her yerde büyük değişiklikler yapmadığı söylenir. Plutarkhos da Solon'un yasalarını uygulamada izlediği ölçülü kuvveti şöyle yorumlar:

“Zor” ile “türe” (*ethos*) birleştiğinde, yani *Nomos* ile *Thesmoi* yanyana geldiğinde güçlülere karşı ödün vermez bir tavır alınırken yumuşak olanlara karşı hassasiyetli ve inandırıcı olma becerisi gösterilebileceği fikri ileriki yüzyıllarda filozofların ve siyaset kuramcılarının *karma anayasa* modelini ortaya atmasına sebep olacaktır. Solon'un bu ince ayrımı görebilmesi ve bunu uygulayabilmesi çağına göre büyük bir atılımın gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Yasalarında demokrasiye çalan öğeler barındırsa da, onun asıl hedeflediği farklı sınıfları dengelemek; bunun sonucu olarak da aristokrasi ve demokrasiyi ortak bir temele oturtmak olmuştur. Bu orta nokta adaletin en uçta olduğu temelden yükselmektedir. Solon'un bu hedefi ideal hedef olarak koymuş olduğunu kestirmek imkansızdır. Zaten onun ideal bir devlet tasarımı üzerinden tündengimsel bir metod uygulamadığı açıktır. Başta Atina yurttaşlarının, Atina sosyal hayatının, tarihinin ve coğrafyasının genel bir değerlendirmesini yapmış, yasalarını bu gerçeklik üzerinden kurmuştur. Solon,

[†] “(...) *Nomos* sözcüğü başlangıçta bir bölümü ya da payı gösteriyordu, fakat *moira* öncelikle ekilen toprağa uygulandığı halde *nomos* çayıra özgü idi. Öyleyse, özel mülkiyet doğallıkla ekilmemiş topraklarda ekilmiş topraklardan çok daha yavaş gelişmişti. Klanın *moira*'sının aile topraklarına parçalanmasından çok sonra çayırlar hala ortak durumdaydı, kullanımları töresel haklarla düzenleniyordu. Bu yolla, *nomos* sözcüğü, ortak kullanım ya da onaylanan töre anlamını kazandı, daha sonraki bir dönemdeyse yasayla kurulan bir töre oldu. O halde hem *Moira* hem de *Nomos*'un kökleri kabile toplumunun ekonomik ilişkilerindedir; fakat tarihsel dönemin başlangıcında *Moira*'nın ilkel anlamı daha o zamandan kaybolmak üzereyken, *Nomos* fikri demokratik kent-devletinde çok daha sonralara kadar gerçek yerine oturmaz” (Thomson, 1990, 76-77).

kendisine “Atinalılar için en iyi yasaları çıkarıp çıkarmadığı sorulduğunda, kabul edebilecekleri en iyilerini” (Plutark, 2005, 25) diye yanıtlar. Öyleyse var olan somut koşulların tahlili yapıldıktan sonra bunları birer değişmez varlık alanı değil oluş halinde olan varlık olarak görülmesi, yasaların Atinalıların geneline en uygun biçimde yazılabilmesine ve uygulanabilmesine olanak sağlamıştır. Bu anlamda Atinalıların türesi yani *Ethos*’unun dikkate alınması, onların temel alışkanlık ve huylarının seyrine göre çizilen sınırlar bir arada yaşamayı ve ortaklaşmayı (*koinonia*) beraberinde getirecek, *Polis*’in huzuru ve kalkınması bu sayede gerçekleşecektir. Bir anlam arayışında olan Antik Çağ düşünürlerinin bir çoğu mutluluğu bu formülde en son ama en önemli yere yerleştirmeyi akıl edecektir.

Sonuç olarak Solon, yasalarının kökenini ne yalnızca pozitif kuvvet olarak insan aklından ne de doğrudan doğadan (*physis*) almış; her ikisinin halka yararı olacak belirli kısımlarını birleştirerek orta veya karma bir model oluşturmuştur. Şiirlerinde orta-olma durumu basit bir tercihten etiğe, oradan da Atina *Polis*’inin ayakta kalabilmesi için harcadığı çaba içinde politik bir kavrama dönüşmüştür. Adaleti orta-olma üzerinden temellendiren Solon, bunun yalnızca bireysel bir tercih değil, *Polis*’in üzerinden yükseldiği hukukun da yapısı olması gerektiğini düşünür. Hukuku salt bir doktriner metin olarak görmeyen Solon, hukukun politik yaşama ve toplumsal erdemlerle ilişkisine önem verir. Ona göre hukuk yasalardan, yasalar ise huylardan yani *Ethos*’tan meydana gelir. Yasaların *Ethos* üzerine kurulması, zoru dayatan bir model olmaması dolayısıyla adildir. Halkın sonuçları üzerinde etkili olduğu yasalar, adaletin yerini bulması konusunda önemlidir. Günümüze taşınan bu yöntem, halkın adalet duygusunun zarar görmemesinin yanında hukuki sürecin geliştirilmesinde de büyük rol oynamıştır. Adaletten pay alan halk, kendini *Polis*’le özdeşleştirmiş, *Polis*’e karşı işlenen suçları üzerine alarak hukuk sistemini kişisel ve etik bir meseleden politik düzeye getirmiştir. Adaletin toplumsal bir fenomen olarak tanımlanması günümüzde de geçerli sayılmaktadır.

2. Aristoteles

Aristoteles, yurttaşa dair genel bilgiler verdikten sonra kime yurttaş denilip kime denilemeyeceğini araştırır. Kölelerin yurttaş sayılmayacağı açıktır. İşçiler de yurttaş sayılmaz, çünkü yaptıkları iş aşağı bir eylemlilik gerektirir, aristokrasilerde bu kişilerin işleri yönetime girmelerine engel olur. Bu da onların *Polis*’in liyakat ve erdeme dayalı hiyerarşisinde varlık bulmasını olanaksız hale getirir. Ayrıca oligarşi düzeninde yönetime gelmede zenginlik kıstası arandığından işçilerin böyle bir şansı bulunmaz. Bunlara ek olarak kimi kentlerde yurttaşlık, yurttaş bir babadan doğanlara doğrudan verilir. Öyleyse yurttaşın birbirinden farklı tanımları olsa da en temel anlamıyla yurttaş, yönetim ayrıcalıklarından pay alan kimsedir.

Yurttaşların nasıl bir örgütlenmeyle ve birleşmeyle devleti oluşturdukları sorusunu soran Aristoteles, yurttaşların kurduğu sivil ortaklığın (*politeuma*) hukuktaki ifadesini anayasa olarak kaydeder (Aristoteles, 1993, 79). Siyasal yetkenin doğasında bulunan yönetim şekli ancak ortak (kamusal) iyiliği amaçlarsa iyidir. Buna karşın yönetim kendi iyiliğini amaçlıyorsa bu yönetimler sapma yönetimidir. Öyleyse anayasa, devlete dair ortaklığın nasıl kurulduğuna bağlı olarak farklı biçimler olarak farklı tanımlamalara olanak verir. Egemen erkin bir kişide olması krallığı, azınlığın elinde olması Aristokrasiyi ve çoğunluğun ya da herkesin elinde olması da, anayasal yönetimin yani *Politeia*’nın varlığını gösterir. Fakat, yönetim kendi iyiliğini amaçlıyorsa, krallığın tiranlığa, aristokrasinin oligarşiye, *Politeia*’nın ise demokrasiye dönüştüğünü yani saptığını belli eder. Çünkü, tiranlıkta tek kişi kendini düşünür, oligarşide varlıklı insanların çıkarı rol oynar, demokrasi ise yalnızca yoksulların çıkarını düşünür. Bunların hiçbiri toplumun ortak yararını amaçlamaz (Aristoteles, 1993, 80-81). Öyleyse iyi bir *Polis*’in amacı ortak yararı sağlamaktır.

Oligarşi zengin azınlığın, demokrasi ise yoksul çoğunluğun yönetimi olduğu için, bu iki yönetimi birbirinden ayıran nüve azınlık-çoğunluk ilişkisi değil zenginlik-yoksulluk farkıdır. Zenginler genelde azınlıktadır. Devlet’in temel taşı adalet bu iki yönetim şekli için farklı anlamlar alır. Adalet, eşitler için eşitlik, eşit olmayanlar için ise eşitsizliktir. O halde adalet hakkındaki asıl soru “kimin için adalet”tir? Oligarşide adalet, mülk sahipliğinin payına göre belirlenir. Demokrasilerde ise adalet herkesin eşitliğini ön koşul sayarak doğal bir eşitliğe dönüşmelidir.

Polis’te aranan iyilik adalettir. Adalet, biçimsel olarak tanımlanacaksa herkesin iyiliği anlamına gelir. Uygulamada ise adil olanı yasa belirler. Yasanın formunu ise anayasa sağlar. Anayasa bir varolan olarak ele alınırsa, formu adalet, içeriği ise yasalardır. Her yasa bağlı bulunduğu anayasaya uygunluğu bağlamında doğru ya da yanlış diye yorumlanır. Anayasa ise toplumsal ilişkilerin bir tezahürüdür. Öyleyse politikanın etik bir temeli vardır. Anayasa ise yöneticiler ile yargıçlar için kılavuz ve ilkedir. Toplumun erdem, kültür ve bilgi düzeyi, kısacası *Ethos*’u anayasa için belirleyicidir. Aristoteles buna ek olarak mülkiyeti, soylu ve özgür doğmuşluğu ekler. Ancak en başa adalet ve askeri bakımdan yiğitliği yerleştirir. Eğitim ve yetenek ve sayıca çokluk da buraya eklenebilir. Böylece bu yetilere sahipler arasında kurulacak eşitlik ve bu eşitler arasındaki pay etmeden doğal adalet devletin olması gereken halinin anahtarı olacaktır.

Öyleyse bir devlette devletin niteliği ya da yasa-insan ilişkisini incelemek için yasa ve anayasa tartışmalarının yapılması gerekmektedir. Dahası, pratikte de yasa ile olay arasında farklılıklar vardır. Yasa genel olanı barındırırken olaylar tekil durumu belirtir. Bu da “yasanın bir karar verme olanağından yoksun görüldüğü konular”ı eleştiriye açar. Ancak Aristoteles bunu kabul etmez. Yasa, aynı zamanda adalete ilişkin bir eğitim olanağı olarak adil yargılama konusunda yetenekli kişileri de yetkilendirebilir. Adaletin önlemleri olarak görülen bu uygulamalar yetmez ise, yasa yönetmelikler aracılığıyla gerekli düzenlemeler yapılmasına izin verir. Yasayı “tutkularından arındırılmış akıl” olarak gören Aristoteles, yönetimi bir kişiye vermenin ise tutkuyu veya vahşi bir hayvanı egemen kılmak anlamına geleceğini belirtir. Akıl ise uçlarda değil ortada olanı seçtiğinden, yasa ortayı bulan yani adil olan tercihin kamusal görüntüsüdür. Ancak tercih (Nikomakhos’a Etik’teki belirlemelerin ışığında) bir tür huydur. Doğru tercih ise eylem bakımından orta, erdem bakımından en üstünü seçmektir. Bu da etik bir yaşamın olmazsa olmazıdır. Ahlak yasaları[†] da denilebilecek bu huylar yazılı yasalardan daha bağlayıcı ve nitelik bakımından yüksektir (Aristoteles, 1993, 103-104).

En iyi sistem onun için aristokrasi’dir (Aristoteles, 2015, 188). Çünkü aristokraside en değer verilen şey erdemdir (Aristoteles, 2015, 94). Aristokrasi’de ölçüt, mutlak erdemdir. Böylece erdemli, dolayısıyla iyi insan aynı zamanda iyi yurttaş olur. Diğer anayasalarda ise iyi yurttaş ancak kendi anayasasının ölçütlerine göre belirlenir. Aristoteles, verili gerçekliği de hesaba katarak arayışını uygulanabilir olan en iyiye çevirir. Aristokrasi de çeşitli sapmalara uğramaya çok yatkındır. Aristokrasi’nin erdem yerine serveti ilke olarak alması kolay görünmektedir; böylece anayasa oligarşiye dönüşebilmektedir.

Aristoteles’e göre oligarşi ile demokrasinin üç temel özelliği vardır ve orta noktalarda buluşturulabilir. Bunlar, mahkeme üyeliklerinden para alma, meclislere girmede mülkiyet koşulu aranması ve devlet görevlerine gelmede kura veya seçim yapılmasıdır. Örneğin oligarşilerde meclis üyeliklerinin şartı mülkiyettir. Demokrasilerde ise böyle bir koşul yoktur. Eğer mülkiyet şartı korunur ancak sıradan bir yurttaşın karşılayabileceği seviyeye çekilirse iki anayasanın da temel şartları sağlanmış olur. Bu üç konuda ortak noktaların bulunması hem oligarşi ve demokrasi yanlılarının isteklerine cevap verir hem de bu karma anayasa aristokrasiye benzer. Çünkü aristokrasi erdemce orta-olanların savunduğu sistemdir. Toplumdaki zengin-yoksul ayrımı da bu sistemle orta noktaya doğru yaklaşır. Çünkü zenginliği ve yoksulluğu baz alan iki sistem kendilerinden ödün vererek zenginlikte ve yoksullukta uçlara kaçılmasına engel olur. Oligarşi ile demokrasinin iyi bir birleşimi hem ikisine de benzemeli hem de ikisine de benzememelidir (Aristoteles, 1993, 125).

Demokrasi ile oligarşinin karışımından “daha çok demokrasiye yaklaşanlara genel olarak ‘siyasal yönetimler’ [*politeia*], oligarşiye yaklaşanlara ise ‘aristokrasiler’ denir” (Aristoteles, 1993, 123). Bu anayasa, mükemmel olmamakla birlikte çoğunluğun yani erdem, servet ve yetenek bakımından sıradan insanların ona katılabileceği en iyidir. Çünkü erdem[§] orta-olmaktır (*mesotes*). Bir *Polis*’te zenginler, ılımlılar (orta halliler) ve yoksullar bulunur. Orta-olmanın ilke olduğu yerde ise orta hallilerin diğerlerinden üstün olması gerekir ve toplumun çoğunluğu için en iyi olacaktır. Diğer grupların baskın olduğu kentlerde taşkınlık, şiddet vs yaşanması olasıdır. İki aşırı ucun ortasındaki grubu temsil eden orta halliler, köle ve efendinin değil özgürlüğün ve eşitliğin de temsilcisidir. Çünkü onlar diğerleri gibi buyruk alıp vermedikleri için özgür, servette birbirine benzer olduklarından da eşittirler. Devlet de olabildiğince benzer ve eşit insanlardan oluşmayı amaçlar (Aristoteles, 1993, 127). Çünkü, erk ve yetkenin pay edilmesi anlamındaki adalet, eşitler arasında eşitliktir. Bu da adaletin tam olarak gerçekleşmesi anlamına gelir. Anayasalar içinde bunu sağlayabilecek olan ise *Politeia*, yani anayasal yönetimdir.

Orta hallilerin yönettiği *Polis*’lerde devrim veya parçalanma riski azdır. Ayrıca en iyi yasa koyuculardan Solon, Lykourgos ve Kharondas orta sınıf mensubudur (Aristoteles, 1993, 128). Bu yasa koyucular yasaları orta-olmaya özendiren bir sınıfın diğer sınıfı bastırıp gücü kendi emelleri için kullanmalarını engellemiştir. Öyleyse halk ile zenginler arasındaki çatışmadan kim galip gelirse gelsin ortaya adil ve herkesin kabul edebileceği bir anayasa konulması imkansızdır. Bu yüzden yasa koyucuları orta hallilerden seçen *Polis*’ler, tarihte istikrara kavuşmuştur. Çünkü onlar bir sınıfın değil yasanın,

[†] Çeviri “ahlak yasaları” olarak verildiğinden bunu düzeltmek gerekir. Yunanca kaynaktaki cümle şu şekildedir: “ἔτι κοριώτεροι καὶ περὶ κοριώτερον τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν, ὥστ’ εἰ τῶν κατὰ γράμματα ἀνθρώπου ἀρχῶν ἀσφαλέστερος, ἄλλ’ οὐ τῶν κατὰ τὸ ἔθος” (Aristotle, Politics, 2019).

Kısacası, “τὸ ἔθος” *ethos*, “γράμματα νόμων”, yazılı yasadaki daha temeldir. Yazılı yasalar *ethos*’a göre daha yanılıcı olabilir. Burada ahlak yasası olarak çevrilmesi, onun *ethos* değil de *thesmoi* gibi anlaşılmasına neden olmuştur. Böyle bir çeviri hatasının düzeltilmesi dönem düşüncesinin doğru anlaşılması için olduğu kadar tezimizin tezinin kanıtlanması için de can alıcıdır.

[§] Burada kastedilen düşünce erdemi değil karakter erdemidir. Çünkü daha önce bahsettiğimiz gibi ancak karakter erdemleri -özellikle adalet- siyasal karşılığı bulunan erdemlerdir. Tam ve mutlak erdemli insanların bir sitede çoğunlukta bulunmasını Aristoteles gerçekçi görmekte, bu yüzden sıradan insanlar için en iyi aranımdır.

dolayısıyla adalet ve doğruluğun kentte egemen olmasını isterler. Ayrıca iyi huylu yurttaşların sayıca ve erdem bakımından baskın olduğu Polis'te anayasa da buna göre şekillenecektir.

En iyi karakter en iyi anayasayı ortaya koyar. En iyi anayasada ise iki özellik bir arada bulunur: konulmuş olan yasalara uyulması ve uyulan yasaların en iyisi olması. Aristoteles, bu konuda Sparta'yı anayasalarının karakterlerine uygun eğitim verdikleri için över (Aristoteles, 1993, 234). Askeri bir toplum olan Sparta halkı, çocukluktan itibaren cesaret ve çalışkanlık konusunda eğitilmekte, bu da anayasalarını yani amaçlarını korumaktadır.

Aristoteles, Politika'da, Nikomakhos'a Etik'teki tartışmalardan hareket etmiş, erdem ve yasanın toplumsal bakımdan nasıl olması gerektiğini incelemiştir. Bir insan ile bir Polis'i birbirine eş tutarak gözlemiştir. Çünkü insan, doğası gereği politiktir. Bu özelliği onun kamusal yaşamdan ayrı bir yaşamı olamayacağını da ortaya koymuştur. İnsanın, erdemlere uygun yaşamının mutluluğa ulaşacağından hareketle, toplumun da uygun erdemlerle yaşaması, mutlu bir toplumun anahtarı olarak görülmüştür. Fakat toplumu bir arada tutan anayasalardır. Bu anayasanın karakteri ise bağlı bulunduğu Polis'te yaşayan yurttaşlarının *Ethos'larından* alınmalıdır. Öyle olmazsa devrimler kaçınılmaz olur ki bu, Aristoteles'e göre iyi değildir. İyi bir anayasa kalıcı ve toplumla uyumludur.

Aristoteles, oligarşi ile demokrasinin iyi taraflarını birleştiren, karma bir anayasanın daha iyi sonuçlar verebileceğini betimler. Yurttaşlar arasında siyasal ya da hukuksal sorunları en aza indirecek, servete ve çoğunluğa doğrudan bağımlı olmayan bu anayasa aynı zamanda erdem bakımından da "adalet"i ortaya koyabileceğinden uygulamada en iyisidir. Eşit ve özgür insanlar arasında kurulan adalet, tam erdem olma özelliğine sahiptir. Çünkü yurttaşlık, devlet erkenden eşit oranda pay almayı gerektirir. "Kimler yurttaş sayılırsa bu eşitlik ve özgürlük kavramlarına uygun olarak bir adalet ortaya konulabilir" diye akıl yürüten Aristoteles, zorunlu olarak insanlar arasında bir eşitlik olmadığı tespitine varmaktadır. En iyiler, en erdemliler, en bilgiler gibi sıfat takınan kimselerin özellikleri de erdem bakımından üst, mülkiyet ve servet bakımından ise orta-olmayı gerektirir. Bu anlamda, kavramın tam karşılığı olarak onun aristokrasiye (*ariston-krasis*), yani en iyilerin yönetimine yakın olduğu ortaya konulabilir (Ağaoğulları, 1989, 265)

Değerlendirme ve Sonuç

Aristoteles, bir yandan saf akıl olan *Nomos'u*, bir yandan ise eylemden huya dönüşen *Ethos'u Polis'in* temelini yerleştirir. Bu ikisi insan ruhunun da birer parçası olarak *Polis'in* dengeli ve uçlardan uzak bir anayasaya sahip olmasında etkilidir. Ruhun yalnızca akıllı yanının baskın olduğu *Theoria* yaşamının olanağı ne kadar az ise, pratikten veya toplumun huyundan pay almamış yasaların bir *Polis'i* mutluluğa ulaştırması o kadar zordur. Bir yasa koyucunun görevi, adaleti yasa bakımından akıl, erdem bakımından ise huy olarak görmesidir. O halde Aristoteles, *Nomos* ile *Ethos'un* dengede olmasının topluma yararlı olacağını düşünmüş, böylesi bir *Polis'in* yurttaşlarının mutlu yaşamalarının diğer yönetim şekillerine nazaran daha kolay olacağını bildirmiştir.

Solon, *Nomos'u*, *Moir*a ile *Ananke* dengesi üzerinden yorumlamıştır. Yasayı, halkı egemenliği altına alıp onları kimi zorunluluklar içinde bırakmak yerine, onları birbirlerinden koruyup toplumsal barış için bir erek haline getiren ortak bir yazgı olarak görmüştür. Solon'un görünüşe çıkmamış bilgece fikirlerinin sonucu olan yasalarını bu noktadan inceleyip ondaki adalet düşüncesini açığa çıkarmak Aristoteles'in fikirlerinin temellerine inmek için kullanılmıştır. *Moir*a ile ilişkili olarak, bu dengenin oluşumu hakkında kimi kavramsal belirlemelerin ortaya konulması gerekir. *Moir*a'nın anlamı, ilkel komünal toplumda toprağın eşit pay edilmesine kadar geriye gitmektedir. Aynı zamanda eşitliğe de vurgu yapan kavram zaman içinde başka kavramlarla ortaklığa girmiştir: Yol, görenek, ölç alma, cezalandırma, Adalet Tanrıçası ve soyut adalet fikri. Son iki anlamı Solon'un şiirlerinde egemen olmuştur. Aynı anlama gelmek üzere *Dike*, yanlış iş yapanları cezalandırıp adaleti sağlayan kuvvettir. Öyleyse varsayımsal olarak adalet, bir ölçü olarak vardır; yoksa bozulması bir şey ifade etmezdi. Bu ölçü (*metron*), "insaf", "uygun ölçü" "aşılmaması gereken sınır" gibi anlamlarda Hesiodos ve Homeros metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ölçülü olmak, kendini bilmek gibi Yunan bilincine kazınmış sözler de *Metron'un* önemine vurgu yapar. "Öyleyse *Moir*a herkesin doğuştan hakkını oluşturan eşit payı belirtirken, uygun ölçü olan *Metron*, insanın aşmaması gereken sınıra kadar hakkı olduğunu gösterir" (Thomson, 1988, 280-281).

Aristoteles ise orta-olmayı (*mesotes*) temele alıp, bunun "ölçülü olma" ile ilgisini kurmuştur. *Metron* yerine *Mesotes'i* öne alan Aristoteles, *Dike'yi* de adil olma anlamındaki *Dikaion* olarak kavramlaştırmış, adaleti kutsal anlamından sıyırmaya gayret etmiştir. Bunun bir benzeri, ancak daha azı Solon'un şiir ve yasalarında bulunur. Herkese "yeterine güç veren" Solon, *Nomos'a* vurgu yapıyor gibi görünürken, "Zeus'un intikamı ansızın gelir" (Solon, 1945, 4) diye devam eder. Adalet tanrıçası ile yasanın hükmünü birbirine bağlayan Solon, bunu yasadışlılığın karşısına koyar. Böylece iyi yasalılık anlamındaki "*Eunomia*", topluma düzen ve ölçü getirecektir. Böylece hem Solon hem de Aristoteles, hukukun gökyüzünden yeryüzüne inmesi için kavramların ve kelimelerin sınırlarını toplumsal değerler ve *Ethos* ile çizmeye çalışmıştır. Pratiğe ilişkin

felsefe metinlerinin temel sorunu olan “ölçütün ne olması gerektiği” Solon ve Aristoteles için *Demos'un* tanımı ve değerinde yerini bulacak; yasayı belirleyen ölçütler de *Demos'u* önemseyen, onun içinde yaşayan, *Demos'a* ait bir yasa koyucunun saptama ve ahlaki temellendirmelerinden oluşacaktır.

Nomos ile *Ethos'un* ortada buluşturan erdem, muhatabı olunan yurttaşlar arasında kabul gören, övülen ve onları yetkinleştiren adalettir. Yasa koyucu adaleti ne yalnızca yasaların uygulanmasının bir sonucu ne de yalnızca toplumun her dediğinin olmasını sağlayan bir mekanizma olarak görmelidir. Özellikle Solon ve Aristoteles, yurttaşlar konusunda akli ve doğru sanıyı (orthos-doksa) ön plana çıkartarak demagojik demokrasiyi sınırlarından uzak tutmuşlardır.

Yasa koyucu ya da yöneticinin Polis'teki asli işlevi egemenlik kurmak değil, adaleti doğru biçimde pay etmektir. Aristoteles, toplum üzerinde egemenlik kurmanın hem anayasaya aykırı olması sebebiyle despotik hem de ahlaki açıdan yanlış olduğunu belirtir. Solon'un tiranlığa karşı çıkmasındaki sebep de bu olmuştur. Kendisine verilen süresiz Arkhonluğu kabul etmemiş, şöhet ve zenginlik yerine yasalarının kalıcı olması için Atina'yı terk etmiştir. Yasayı kendilerinin veya politik olan her şeyin üstünde gören Solon ve Aristoteles, yasanın zorla değil toplumsal gereksinimler ışığında, yavaş ve zor bir biçimde değiştirilmesini gerekli görmüşlerdir. Çünkü yasaların kolay değişmesi, güçlü olanın işine gelir ki, bu da o kişinin egemenliği tek başına elde etmesi, despotlaşması anlamına gelecektir. Böylesi bir Polis ise kolayca yıkıma gidebileceği için yurttaşlarına mutluluğu vadetmemektedir. Solon bunu “pek aşırı güçleneni sonradan bağlamak zordur, her şeyi vaktinde düşünmek gerekir” diyerek özetler (Solon, 1945, 10).

Aristoteles, Solon'un uzlaştırıcı, sağduyulu (*phronimos*) kişiliği sebebiyle Arkhonluğa getirildiğini belirtir. Solon'un ölçüsüz düşünceleri yasaklamasını, dilekleri sınırlandırmasını önemli bulan Aristoteles (Aristoteles, 1998, 17-18), iki sınıfa denge getirmesini, bağımsız görüşü ve bilge kişiliğine bağlar. Ölçülü olmak, Solon'un şiirlerinde politik bir duruş olarak karşımıza çıkar. Çünkü Solon, Polis'teki sorunun kaynağını sınıfların, özellikle aristokrasinin isteklerinde sınırsız olmasında görür. Ölçüsüz kişilerden oluşan aristokrat ve aşağı halk sınıflarını karşısında duran ölçüsüz kişiler gibi görerek eleştirir.

Aristoteles ise politik sorunların kaynağını bir yandan politikaya içkin olan anayasa ve toplumun yasalarla ilişkisi olarak görürken, bir yandan da en küçük politik varlık olan insanın tutum ve eylemlerinde arar. Doğası gereği politik olan insan, eylemleri artık Polis'i ilgilendirdiğinden, eve ait olmayan, yani kamusal bütün eylemlerinde politiktir. Eylemlerinde ise orta huylara sahip olmak, toplumda doğru erdemlerin oluşmasını sağlayacaktır ki, Aristoteles'e göre bu tür toplumlar daha iyi yönetilmeyi hak etmiştir. Böylece iyi insan, iyi toplum ve iyi devlet sıralaması etik bir meseleden politik bir meseleye dönüşür. Aristoteles, etiğe ilişkin kavramları politikleştirme yöntemini insanın doğası üzerinden başarmıştır. Bu da onun saf bir kavramsal felsefe yapmadığını, insanın yeti ve sınırlılıkları dahilinde insana ne gibi olanak kapılarının açılabilirliğini gösterir.

İyi düzen ya da iyi yasa anlamına gelen *Eunomia*, Solon'un anlayışına göre her şeyi düzenleyen ve uygun kılan Polis düzenidir. Yasasızlığı en kötü şey olarak gören Solon, iyi yasalarla donatılmış ve bunlara uyulan Polis'i adaletsizlik yapanlara köstek olan, sertliğin şiddetini azaltıp aşırı istekleri gemleyen, felaketleri ve devrimleri önleyen, yanlış hükümleri düzeltip ikiliği kaldıran bir düzen içinde olacağını söyler (Solon, 1945:7-8). Özellikle “ikilik” olarak bahsettiği şey, yasanın altındaki düzende yapılan işlerin sınıflar arası çatışmayı sonlandırıp Polis için ortaklık kurulan bir düzende gerçekleştirilmesini tahayyül etmesidir. Aristoteles ise ikiliği oligarşi ile demokrasi olarak görüp bu iki sorunlu yönetim biçimini tek bir noktada birleştirerek ikilikten sıyrılmaya çalışır. İyi yasalar ile bunlara uyulmasından elde edilen *Eunomia*, teori ile pratiği, oligarşi ile demokrasiyi, teklik ile çokluğu, düşünce erdemleri ile karakter erdemlerini bir araya getirdiği politik düzendir. Akıllı olmak ile politik olmak arasındaki gerilimin çözüldüğü Polis yaşamında bütün bu ikiliklerin tek bir ortak yarar ilkesinde birleşmesi insana ait olan bu iki doğanın tek bir erek etrafında kenetlenerek insanın kendini gerçekleştirmesindeki etkin rolü de ortaya koyar. Bu yüzden ruhu işaret eden, ereğini içinde bulundurarak var olma etkinliği (*entelekheia*), yasa koyucunun görevinin insan ruhu olması konusyla birleşecek; Polis, insanın yurttaş olarak kendini tamamladığı tek nokta olacaktır. Bununla beraber, toplumun da yasalara isteyerek ve saygı duyarak uyduğu *Eunomia* ya da *Politeia*, adaletin tam olarak uygulandığı düzeni işaret eder. Çünkü adalet, kişinin kendisiyle değil, başkalarıyla kurduğu ölçülü, adil ve etik bir ilişkiyi gösterdiği gibi, erdemlerin bir yansıması olan yasalara da uymayı gerektirir (Aristoteles, 2015, 94). Yasalar doğası gereği iyi olduğu için, kamusal iyilik olan ortak faydadan yararlanmayı akıl eden yurttaşlar, yasalara olabildiğince uyacaktır. Solon da Aristoteles gibi düşünmektedir.

Yönetme görevini bir ödevden ziyade hak olarak gören Solon ve Aristoteles, toplumsal örgütlenmeden pay almayı kamusal yararın önemli bir parçası olarak görürler. Solon açısından yönetici, adaleti olabildiğince gerçekleştirerek *Dike'ye* ve mutluluğa en çok ulaşan kişiye, Aristoteles'te erdem bakımından en ileride, kendini gerçekleştirebilmiş mutlu kişidir.

Solon, orta-olanı değerli görmüş, uç görüşleri ve aşırı yoksulluk ile aşırı zenginliği erdem bakımından zararlı bulmuştur. Kendisi de orta halli olan Solon, Atina'daki yeni değerlerin savunucusu orta sınıfı desteklemiş, diğer iki sınıfın ortada buluşması için gerekli ekonomik, sosyal ve siyasal kimi tedbirler almıştır. Benzer şekilde Aristoteles de, *Politeia* düzeninde orta sınıfın egemen olmasını istemiş, orta-olmanın (*mesotes*) erdem bakımından da övülen huy olduğunu, bu huylara (*ethos*) sahip kimselerin ağırlıkta olduğu toplumların da iyi yasalar sayesinde adaletli *Polis*'lerde yaşayabileceğinin yollarını göstermiştir. Son sözü yine de Aristoteles söylemiş olsun: "Bir şehrin iyi olması, o anayasayı paylaşan yurttaşların iyi olmalarına dayanır ve bizim için bütün yurttaşlar anayasayı paylaşır" (Aristoteles, 1993, 219).

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989). *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*. Ankara: V Yayınları2.
- Aristoteles (1993). *Politika*. (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles (1998). *Atinalıların Devleti*. (Çev. S. Y. Baydur). İstanbul: Cumhuriyet Dünya Klasikleri.
- Aristoteles (2015). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. S. Babür). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Aristoteles (2016). *Atinalıların Devleti*. (Çev. A. Çokona). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bauer, Susan Wise (2018). *Antik Dünya*. (Çev. M. Morali). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Blok, J. H. & Lardinois (2006). *Solon Of Athens New Historical and Philological Approaches*. Leiden: BRILL.
- Bonnard, Andre (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 3 Euripides'ten İskenderiye'ye*. (Çev. K. Kurtgözü). İstanbul: Evrensel Basım Yayım.
- Freeman, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çev. S.K. Angı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Laertios, Diogenes (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (Çev. C. Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mansel, Arif Müfid (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Plutark (2005). *Ünlü Yunanlı ve Romalıların Yaşamları - Solon ve Poplicola*. (Çev. M. Mete). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Solon (1945). *Şiirler*. (Çev. S. Y. Baydur). İstanbul: MEB Maarif Matbaası.
- Şenel, Alaeddin (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Thomson, George (1988). *İlk Filozoflar*. (Çev. M.H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınları.
- Thomson, George (1990). *Aiskhylos ve Atina*. (Çev. M. H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınları.